

Гетьман Ів. Мазепа.

ПЕРЕПИСКА
з Мотрею Кочубеївхою
в ґатурикі.

Видане друге.

*„Моя сердечно кохана,
наймильшя, найлюбезнїйшя
Мотроноцько! Моє серденько,
мїй квіте рожаний!..*

Ів. Мазепа.

1917 р.

9. а
799
191

Гетьман Ів. Мазепа.

ПЕРЕПИСКА
з Мотрею Кочубеївхою
в Батуриці.

Видане друге.

*„Моя сердечно кохана,
наймильшя, найлюбезнішя
Мотрононько! Моє серденько
мій квіте рожаний!..*

Ів. Мазепа.

79.а

191

к

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕНШКОВА

Передмова.

(До першого видання.)

Гетьман Мазепа овдовів в 1702 році. В Батурині, де він жив, жив і Василь Кочубей—генеральний судя і особистий приятель Мазепи. У Кочубея була молоденька красива донька—Мотря, хрещениця Мазепи, яка виростала на його очах. Часто буваючи у Кочубея, Мазепа помічав, як разом з фізичним формуванєм молоді дівчини, росла і її краса. Одночасно і серце Мотрі почало не байдуже відносити ся до Мазепи. І коли дівчині стало 15-16 років, Гетьман попрохав у її батьків руки. Але Кочубеїха і слухати не хотіла про шлюб своєї дочки з старим Мазепою (Мазепі було в сей час—1704 р.—біля 60 років). Інакше віднесла ся до сього Мотря. Щиро і палко покочавши Гетьмана, дівчина ніяк не могла помирити ся з сим рішенєм матері і однієї ночі, коли вдома всі спали, втікла до Мазепи. Батьки Мотрі, узнавши про втечу своєї доньки до Гетьмана, впали в розпач: „в дому моєм“, пише Кочубей, ¹⁾ „содія ся плач і риданіє і вопль мног“... По ініціативі енергійної жінки, яка не перебірала засобів для осягнення ціли, В. Кочубей звелів в своїй домашній церкві вдарити „на гвалт, да всяк видит бідство єго“... Загудів трівожно серед ночі дзвін, прокинулась вся українська столиця, позбігались люде, і Кочубеїха оповіла ім про своє „бідство“—як вночі Мазепа „дщерь її похити“...

Гудівший в Батурині і скликавший народ—

1) Див. реценз. О Лазеревського на „Гетьм. Мазепу“, Ф. Уманця (Очерки, замѣтки і документи по истор. Малор., т. IV).

дзвін Кочубеївої церкви долетів і до Мазепиних палат. Придворні слуги Гетьмана пояснили йому в чім діло, і Мазепа, щоб не компромітувати дівчини, покликав до себе бувшого при ньому царського полковника Аненкова і в супроводі його одіслав Мотрю до дому, не зважаючи на її слезні прохання і благання не відсилати.

Вдома Мотрю ждало пекло: горда і мстительна Кочубеїха ні за що не могла простити їй нічну втечу до Гетьмана, а Гетьманові—за те, що звів з розуму її дочку, і шукала способу, яким би можна було помстити ся над Мазепою. (Спосіб сей було потім знайдено—се відомий політичний донос на Мазепу цареві Петрові першому. Плохий і у всьому слухавший жінку Кочубеї написав доноса і подав його Петрові).

Межи тим поміж Мотрею Кочубеївною і Мазепою завязалось жваве листуванє. В своїй тайній переписці з Гетьманом Мотря скаржить ся Мазепі на ті знущання і муки, яких вона щодня зазнає від матері за своє коханє до нього, Мазепа, називає матір катівкою і висловлює своє незадоволенє на його за те, що він одіслав її до дому. Мазепа виправдував ся, що инакше він не міг вчинити, бо мусів зважати на всі обставини, щу живучи вкупі—ні він, ні вона „не могли би жадною мірою витримати і мусіли би із собою жити так, як малженство кажить.“ Але до безумя закохана дівчина не звертала ні на що уваги і вимагала від Мазепа одного: щоби він узяв її до себе. Досвідчений і старий Мазепа, що звик керуватись в своїх вчинках більш розумом, а ніж чутєм, відповідав їй, що не дивлячись на те, що шалено любє її—„так як ще нікого не любив“, він всеж таки з жалю і любови до неї не зважає ся компромітувати її:

— Моєб теє щастє і радість,—писав він до неї:—щоб нехай В. М.¹⁾ іхала да жила у мене. Тільки я зважив, який кінець з того може бути, а звлаща при такій злости і заїдлости твоїх родичів...

¹⁾В. М.—Ваша Милость.

Але молода дівчина, що щиро і палко кохала Мазепу, як тільки може кохати перший раз закохана молода дівчина—до повного засліплення розсудка чутєм, не хотіла й чути про жадні обмеження в своїй любови, про жадні компроміси, і незбаром Гетьман став помічати, як її невдоволенє коханє почало мало помалу холонути, а далі і зовсім зникло...

— Моя сердечно кохана!—писав він з жалем в однім з своїх листів до неї: вижу, же В. М. во всім одмінила ся своєю любовію прежною к мені...

На Мазепу ся переміна зробила гнітюче вражінє...

— Моя сердечно кохана, наймильшая, найлюбезнійшая Мотронько!—пише він у другому листі:—вперед смерти на себе сподівав ся, а ніж такої в серцю Вашому одміни...

Кілька разів ще пробував Гетьман пробудити в ній угасле чутє, посилаючи їй то книжки, то подарунки, кілька разів нагадував їй про обіцянку, яку вона дала йому, коли прощалась з ним в палагі, „виходила з покою мурованого“, згадував про подарований їй „перстень дияментовій, над которій найліпшого і найдорогшого“ у Мазепа не було, говорив, що ще не все загублено, що він щось придумав і раєв їй іти в монастир, „а я вже знатиму, що на той час з В. М. чинити“,—але все було даремне, ні що не помогало: давня любов вже навсєгда потухла—і Мотря, на скільки ранійш була палкою і щирою в своїм першім коханю, на стільки тепер зробилась холодною і байдужою до всього...

Така вкоротці історія роману молодої Батуринської красуні і старого Гетьмана—роману, що облетів чимало письменств і став безсмертним в творах сьвітових поетів...

Про долю Мотрі Кочубеївни існує кілька думок в науці. Найбільш розповсюджена і прий-

нята в українській історіографії думка¹⁾—се та, що Мотря вийшла потім заміж за Семена Чуйкевича, приятеля Мазепиного і його прихильника. Але проти сього тверження рішуче повстає відомий історіограф О. Лазаревський, кажучи, що „не міг Василь Чуйкевич (батько Семена Чуйкевича), один з видатних межи козацькою старшиною людей (він був настановлений генеральним судєю після Вас. Кочубея), женити свого сина на бувшій Мазепиній полюбовниці, слава про котру в сей час, певно, встигла розійти ся по всій Україні. Далеко ранійш женидьби Семена Чуйкевича, Кочубей (вірнійш Кочубеїха.—В. Р.) писав Мазепі: „краще смерть, а ніж жити в моєму теперішньому становищу. Важко мені бути в числі тих, котрі ради вигод житейських жертвують своїма дочками...²⁾. „Значить“, каже далі О. Лазаревський, „связь“ Мазепи з Мотрею Кочубеївною була відома в сей час всім, після чого виход її заміж за Чуйкевича був просто не можливим по тодішнім звичаям³⁾. Далі О. Лазаревський доводить, що заміж за Чуйкевичем була не Мотря Кочубеївна, а друга дочка Кочубея—Катерина Кочубеївна, вінчанє котрої з Чуйкевичем відбулось в Батурині 18 травня 1708 року.

Полишаючи поки на боці сі історичні доводи О. Лазаревського, мусимо сказати однак дещо про зачеплені тут ним відносини поміж Мотрею і Гетьманом. Лазаревський держить ся тієї думки, що Мотря була опорочена Мазепою і слава про її „позор“ і „связь“ з Мазепою розійшлась по всій Україні. Проти сеї думки повстає Ф. Уманець в своїй монографії „Гетьман Мазепа“ (Спб., 1897). Колиб щось подібне до сього було, каже Ф. Уманець, то Кочубей би так і заявив на допиті і

1) М. Аркас: Історія України-Русі. Гр. Коваленко: Листи Гетьмана Мазепи до Мотрі Кочубеївни. Ф. Уманець: Гетьман Мазепа.

2) Очерки, замѣтки и документи по исторіи Малороссіи. Т. II, К., 1895.

3) Ibidem.

в доносі на Мазепу, аби остаточно скромпромітувати Мазепу. Межи тим, в листах і заявах Кочубея ми не маємо і натяка на нелегальність відносин Мазепи до дівчини. Навпаки, після сього роману Мазепа і Кочубей продовжали часто бачитись поміж собою, бувати оден в одного на бегькетах, балакати про самі інтимні справи і т. и. Нарешті, головним доказом того, що Гетьман не переступив в своїх відносинах до дівчини відомсі межі свідчить і переписка Гетьмана з Кочубеївною. В тайному листі до Мотрі Мазепа, відповідаючи на її докори на нього за те, що він одіслав її з свого дворця до батьків, каже, що мусів одіслати її з дворця додому через те, що якби вона стала і далі у нього жити, то він би не міг ніяким способом вдержатись, та і Мотря так же. (Лист 7-й)... Ясно із сих слів, що ні про ніяке опороченє Мазепою дівчини не може бути тут і балачки...

Таким побитом, відносини Мазепи до Мотрі Кочубеївни зоставали ся чистими як до входу Мотрі в покої Мазепи, так і після вихода її з них...

Окрім переказа про вихід Мотрі заміж за Чуйкевича, Мазепиного прихильника, є ще два, чи, власне, три перекази про долю Мотрі, а саме, що вона збожеволіла (сей переказ мабуть взято з Пушкінової „Полтави“), покінчила жите самогубством (утопилась в ставу в Батурині) і пішла в черниці Пушкарівського жіночого монастиря біля Полтави¹⁾.

Який же з сих трох, чи, власне, чотирох переказів правильний? Не кажучи нічого про фантастичність і цілковиту безпідставність переказів про самогубство і божевільство Мотрі, котрі найбільш фігурують в лубочних романах, мусимо зупинитись на двох з них—на переказові про

1) Сборникъ свѣдѣній о Полтавск. губ. А. В. Богановича, Полтава, 1877, 81.

виход Мотрі заміж за Чуйкевича і уход її в монастир. Але Лазаревський доводить, що за Чуйкевича вийшла заміж не Мотря Кочубейвна, а друга донька Кочубея—Катерина. Зостаєть ся, таким побитом, другий переказ—про уход Мотрі в монастир. І ми не помилимо ся, коли приймемо його; до нього пристає і О. Лазаревський¹⁾, на нього маємо деякі натяки і в переписці Мотрі з Мазепою, а саме: в листі 7-мому, коли дома Мотрі стало важко жити, Мазепа рає їй іти в монастир, „а я знатиму“, добавляє він „що на той час з В. М. чинити“...²⁾

В широких колах російського громадянства і літератури розповсюджена думка, що Мазепа „обольстил“ Мотрю Кочубейвну. Однак розбираючи мотиви, що заставили Мотрю кинути батьків і вночі втекти до Мазепа, відомий уже Ф. Уманець пише: чи була вона очарована розумом Мазепа, чи грандіозністю його планів, чи просто тут виявилась зайвий раз демонічна спосібність Мазепа подобатись жінкам,—одно можна з певністю сказати— що тут не могли мати місця ні розсуд, ні честолюбіє...³⁾

Кажуть, що Мотрю „прельстила“ перспектива зробитись Гетьманшою. Але про абсурдність такої думки говорить той факт, що Кочубей був сам видатною особою на Україні і не сьодні дак завтра міг після смерти Мазепа стати Гетьманом України...

Не могло „прельстити“ Мотрю і багатство Мазепа, бо вона була сама дочка одного з найбільших богатирів на Україні („Богат і славен Кочубей, єго поля необозрими“...) і в грошах отже не мала ніякої потреби...

Любов Мотрі Кочубейвни і Мазепа—се та любов, що не знає ні старості, ніяких иньших меж. Се любов молоді дівчини, покохавшої в

1) Очерки, замѣтки і документи etc., т. II., 1895.

2) Див. нижче.

3) Ф. Уманець. Гетьман Мазепа, СПб., 1897.

перший раз в своєму житю—широ, палко, до безумя, до повного засліплення розсудка страстю... До того ж і Мазепа володів якоюсь демонічною спосібністю усім подобатись. Він заставляв подобати себе однаково і царів (Петро I) і жінок (не дурно вся його молодість протікла в романтичних пригодах). Нема отже нічого дивного, коли він, маючи уже 60 років, з'умів сподобатись і молодій, недосвідченій, ще не знавшій любови Мотрі Кочубейвни... І вона його полюбила всім палом свого молодого серця, широко, горяче, до безумя, до повного засліплення розсудка страстю... Взаємністю одповідав їй і Мазепа, про що свідчать нижче подавані його листи до неї.

„Як не близько стоїть українська мова до руської“, каже Уманець, „як не прості листи Мазепа, але їх перекладати не можна. По силі вислову їх можна зрівняти тільки з любовними листами Пушкіна¹⁾...“

Всіх листів Мазепа до Мотрі Кочубейвни збереглось 12. Часть їх писано до втечі Мотрі в дворець Мазепа, а частина після втечі. Коли писав Кочубей доноса на Мазепа, то приклав до нього, як документальний доказ, і листи Мазепа.

Для нас вони цікаві з двох боків: як історичний причинок до рсману Мазепа з Мотрею Кочубейвною і як єдиний зберігший ся прозаїчний твір Мазепа з області епістолярної літератури. Як відомо, Мазепа дуже кохав ся в мистецтві. Він любив будівельну штуку і збудовав чимало високоцінних архітектурних шедеврів, кохав ся в музиці і під акомпанімент кобзи скомпонував чимало поетичних творів, котрі розійшлись поміж народом і стали суто-народними піснями...

Та ж душа поета-Мазепа виявляєть ся і при читаню любовної переписки його з Мотрею Кочубейвною...

Київ,
1916, V, 15.

1) Гетьман Мазепа, Спб. 1897.

Лист 1.

Моє серденько, мій квіте рожаний!
Сердечно на теє болю, що не далеко од мене їдеш, а я не міг очиць твоїх і личка біленького видіти; через сеє письмечко кланяю ся, всі члонки цілую любезно.

Лист 2.

Моє серденько! Зажуривем ся, почувши од дівки¹⁾ таке слово, же²⁾ В. М.³⁾ за зле на мене маєш, же В. М. при собі не задержалем, але одіслав додому. Уваж сама, щоб з того виростило. Першая (причина): що-б твої родичи по всім сьвіті розголосили: же взяв у нас дочку у ночі гвалтом і держить у себе місто підложниці. Другая причина: же державши В. М. у себе, я бим не міг жадною мірою витримати, да ! В. М. так-же; мусіли-бись-мо із собою жи-

¹⁾ Одна з челядок Кочубеєвих, котру Мотря посилала до Мазепи передати листи.

²⁾ Же—що.

³⁾ В. М.—Ваша Милость.

ти так, як малженство кажеть, а потім прийшло-б неблагословенє од церкви і клятьба, же би нам з тобою не жити. Де ж би я на той час подів і мені б же через теє В. М. жаль, щоб єсть на-потім на мене не плакала.

Лист 3.

Моє сердечне коханє! Прошу, і вельце прошу,—раз зо мною побачити ся для устної розмови. Коли мене любиш—не забувай-же, коли не любиш,—не споминай же. Спомни свої слова, же любить обіцяла, на що мені і рученьку біленьку дала. І повторе, і постократно прошу, назнач хоч на одну мінуту, коли маємо з собою видіти ся для общого добра нашого, на котореє сама-ж прежде сего соізволила єсь була. А нім¹⁾ теє буде, пришли намисто з шиі своєї, прошу.

Лист 4.

Моє сердечко! Уже ти мене ізсушила красним своїм личиком і своїми обітницями. Посилаю тепер до В. М. Мелашку,²⁾ щоб о всім розмовила ся, а В. М. не стережи ся її ні в чім, бо єсть вірная В. М. і

¹⁾ Нім—поки.

²⁾ Мелашка—одна з челядок гетьманських, через котру Мазепа посилав листи до Мотрі.

мені во всім.—Прошу і велце за ніжки В. М., моє серденько, облапавши, прошу—не окладай своєї обітници¹⁾).

Лист 5.

Моє серце кохане! Сама знаєш, як сердечно, шалене люблю В. М., іще нікого на світі не любив так. Моє-б теє щастє і радість, щоб нехай іхала да жила у мене: тільки-ж я уважав, який кінець з того може бути, а злща при такій злости і зайдлости твоїх родичів. Прошу, моя любко, не одмінй ся ні в чім, як юж²⁾ не поєднократ слово своє і рученьку дала-єсь; а я взаємно, поки жив буду, тебе не забуду.

Лист 6.

Моє серденько! Не маючи відомости о поводженю В. М.,—чи вже перестали В. М. мучити і катовати³⁾),—тепер одїзджаючи на тиждень на певні місця, посилаю В. М. одїздного через Карпа, котореє прошу завдячне прийняти, а мене в неодмінній любо-

¹⁾ Обітниця—обіцянка.

²⁾ Юж—уже.

³⁾ Як видно з сього листа Мотря скаржила ся Мазепі на своїх батьків, що не давали їй житя дома за її коханє до нього.

ви своїй ховати¹⁾).

Лист 7.

Моє серденько! Тяжко болію на теє, що сам не можу з В. М. обширно поговорити, що за отраду В. М. в теперешнім фрасунку²⁾ учинити. Чого В. М. по мні потребуєш—скажи сій дівці. В остатку, коли вони³⁾), проклятіі твої, тебе цурають ся,—їди в монастир, а я знатиму, що на той час з В. М. чинити. Чого треба—і повторе прошу, ознайми мені В. М.

Лист 8.

Моя сердечно кохана! Тяжко зафрасувалем ся⁴⁾), почувши, же тая катівка⁵⁾ не перестає В. М. мучити, як і вчора теє учинила. Я сам не знаю, що з нею, гадиною, чинити. То моя біда, що з В. М. слушно-го не маю часу о всім переговорити. Більш од жалю не можу писати; тільки теє яко-ж колвек станеть ся, я поки жив буду, тебе

¹⁾ Одїздне—се подарунок, переданий Мазепою Мотрі при одїзді кудись; Карпо—слуга Мазепа.

²⁾ Фрасунок—смуток.

³⁾ Вони—се батьки Мотрі.

⁴⁾ Зафрасувалем ся—засумував.

⁵⁾ Мати Мотрі.

сердечне любити і зичити всього добра не перестану, і повторе пишу, не перестану, на злість моім і твоім ворогам.

Лист 9.

Моя сердечне кохана! Вижу, же В. М. во всім одмінила ся своєю любовію прежнею к мені. Як собі знаєш, воля твоя, чини що хочеш. Будеш на потім того жалувати. Припомни тільки слова мої, під клятвою мені данні, на той час, коли виходила єсь з покою мурованого од мене, коли далем тобі перстень діамантовий, над которий найліпшого, найдорогшого у себе не маю: „же хоч сьак, хоч так буде, а любов між нами не одмінить ся.“

Лист 10.

Моє серденько! Бодай того Бог з душею розлучив, хто нас розлучає. Знав би я, як над ворогами помстити ся, тільки ти мені руки звязала. Я з великою сердечною тескницею жду од В. М. відомости, а в якім ділі, сама добре знаєш. Прошу теди велце, учини мені скорий одвіт на сєє моє писанє, моє серденько.

Лист 11.

Моя сердечно кохана, наймильшая, найлюбезнійшая Мотрононько! Вперед смерти на себе сподівав ся, ніж такої в

серцю Вашому одміни. Спомни тільки на свої слова, спомни на свою присягу, спомни на свої рученьки, которі мені не поєдинократ давала: же мене, хоч будеш за мною, хоч не будеш, до смерти любити обіцяла. Спомни на остаток любезную нашу бесіду, коли єсь бувала у мене на покою: нехай Бог неправдивого карає, а я, хоч любиш, хоч не любиш мене, до смерти тебе, подлуг слова свого, любити і сердечно кохати не перестану на злість моім ворогам. Прошу і вельце, моє серденько, яким колвек способом обач ся зо мною; що маю з В. М. далі чинити, бо юж більш не буду ворогам своїм терпіти, конечно одомщеніє учиню, а якеє, сама побачиш.

Щаслившиі мої письма, що в рученьках твоїх бувають, ніж мої бідні очі, що тебе не оглядають.

Лист 12.

Моя сердечно кохана Мотренько! Поклін мій оддаю В. М., моє серденько, а при поклоні посилаю В. М. гостинця—книжку і обручик¹⁾ діаманитовий; прошу теє завдячне прийняти, а мене в любви своїй неодмінно ховати, нім дасть Бог з ліпшим

¹⁾ Обручик—каблучка.

привітаю. А за тим, цілую уста королеві,
ручки біленькі і всі члонки тільця твого
біленького, моя любенька коханая¹⁾.

~~P. 19555~~

H. 133137.

¹⁾ З сього листа видно, що Мотря зовсім не була тим „ограниченим созданиєм“, яким її малюють деякі історики і біографи Мазепи. Вона цікавила ся літературою, читала книжки, тощо.